

(Ed.). K. : In-t Istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 2, 1, 125–143. (in Ukr.)

8. Mentality : the regional specificity of modernization processes and the problems of getting out of the spiritual crisis : materials of the international scientific symposium, (Orel, 8–10 April, 1999). Eliseev (Ed.). OGTU. 131. (In Russ.)

9. Mykhailiuk O. V. (2003). As for the «political program» of the peasantry of Ukraine during the period of revolution and civil war. Ukr. Selianyn (Ukrainian Peasant). Cherkassy. 7, 103–106. (In Ukr.)

10. Le Roy Ladurie E. (1975). Montailou, village Occitan de 1294 à 1324. Paris. 386 p.

11. Rojas C. (2004) Die «Schule» der Annales. Gestern, heute, morgen. Leipzig : Leipziger Universitätsverlag. 233 p.

Y. Prysyzhnyuk, R. Orishchenko

DIVINE APOSTASY AS A RADICAL CHANGE IN THE TRADITIONAL RELIGIOSITY OF THE UKRAINIAN PEASANTRY (1920S – EARLY 1930S)

The rejection of faith in God (from religious beliefs) is usually an extremely radical, emotional step that a man can dare. As a rule, it occurs under radical external influence (pressure). In the proposed article, the authors intend to trace the peculiarities of the failure of part of the Ukrainian peasants who lived on the territory of the USSR in the 1920s – early 1930s, from traditional religious (Christian) beliefs. However, this process was not so unambiguous. Many rural people have only formally refused (or mimicked such a refusal) their convictions.

The purpose of the study is to find out the real result of the accelerated conversion of believers to the predominantly orthodox denomination atheists. At the same time, the authors pay particular attention to the cultural microclimate of the village, as well as the nature and methods of the Bolshevik regime's influence on it.

The peculiarity of the methodology of the problem research is a prosopographic analysis, which involves studying the peasant's vital strategy as a kind of compromise between the individual and social history of the village.

In the process of systematic study of sources, the authors succeeded in finding out that the phenomenon of God's apostasy among peasants has historically specific reasons. The policy of spreading atheistic (communist) ideas, so to speak, «peaceful means» for a long time did not bring the results expected by the authorities. In this respect, the process of rejection of religious beliefs was evolutionary and was conditioned by the formation of an industrial society. The situation has changed dramatically, when ruling and constantly strengthening its dictatorship, the Bolshevik party launched a large-scale offensive «across the front». It turned out that God «defeated» the fear of man for his life and hunger. Synchronously, the peasants perceived the ideas of communism.

The novelty of the results obtained is that both processes can not be considered consistent and radical: in spite of the revealed cruelty, faith in the Most High has not been completely overcome, as the ideas of scientific communism have not «sprouted» in the heads of people at the level of profound knowledge of Marxism-Leninism. There was a kind of hybrid in which the leading party took the place of the Lord.

To overcome the traditional religiosity of the Ukrainian peasantry, the Bolsheviks succeeded only in the methods of brutal violence against people, mass repressions and physical harassment.

Key words: боговідступництво, традиційна релігійність, вірування, українське селянство, село.

УДК 271.222(477)

DOI: 10.31651/2413-8142-2018-19-122-127

М.Ю. Рубан

диякон Української Православної Церкви Київського Патріархату, магістрант Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, студент Київської Православної Богословської Академії

С. Й. Татаринів

кандидат історичних наук, доцент, Заслужений працівник культури України

РЕПРЕСОВАНИ ПРАВОСЛАВНІ ІЄРАРХИ ТА СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛІ БАХМУТСЬКОГО КРАЮ 1920–1930 РР.

У статті досліджено історичні події довкола репресій вищих ієрархів та священнослужителів Православної Церкви на теренах Бахмутського краю 1920–1930 рр. Подано біографічні відомості репресованого духовенства. Проаналізовано обставини розгортання репресивних заходів проти Православної Церкви на Донбасі.

Ключові слова: Православ'я, Бахмут, репресії, антирелігійна політика, Іоанікій (Соколовський), Іоасаф (Попов), Миколай (Феодосьєв).

Постановка проблеми. Криваві події Громадянської війни та перших років становлення радянської владі в Україні ознаменувалися численними жертвами, серед яких представники православного духовенства посідають чільне місце. Не став винятком і Бахмутський край. Жахливі репресії проти Православної Церкви продовжувалися й з остаточним встановлення радянської влади. Засилля каральних заходів призвело до майже цілковитого припинення легального парафіяльного життя в регіоні на початку 1930-х рр. Утім, попри знищення організованої церковної структури, Христова віра в народі не згасла, і навіть місцеві чекісти визнавали існування широкої підтримки катакомбних священнослужителів серед населення Донбасу [1, 340].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню історії репресій проти представників православного духовенства в Україні присвячено низку наукових робіт вітчизняних істориків: В. Пашенка, А. Киридон [2], І. Преловської [3], О. Тригуба [4] та інших. Однак, їхні праці відтворюють переважно загальну картину та механізми репресій проти Церкви в Україні. Натомість лишається низка питань регіонального виміру вказаної теми, що потребують свого вирішення. Маловідомі обставини довкола функціонування Церкви на Донбасі як у міжвоєнний, так і період німецької окупації розглянуто в монографіях місцевих дослідників О. Форостюка [5], О. Онищук [6], І. Грідіної [7], С. Татарінова [8], а також фундаментальній праці американського дослідника історії Донбасу Х. Куромі [1]. Однак, потреба уточнення, систематизації та введення в науковий обіг нових історичних джерел та висвітлення нових фактів і зумовили обрання авторами теми запропонованої розвідки.

Мета дослідження полягає в з'ясуванні та висвітленні історичних обставин довкола репресій вищих ієрархів та священнослужителів Православної Церкви на теренах Бахмутського краю в період

антирелігійного більшовицького терору на основі нових історичних джерел та наукової літератури.

Виклад основного матеріалу. Переслідування місцевого духовенства на теренах Донеччини мали місце весь час. Після закриття церков колишні священослужителі наразилися на суттєві проблеми з пошуком цивільної роботи. Тому вони були змушені працювати будь де, наприклад, прибиральниками чи двірниками у міському парку відпочинку Артемівська (колишній парк Чепурковського). Каральні органи влади – ДПУ, ОДПУ, НКВС активно репресували колишніх священників. Репресії посилювалися з початком 1930-х рр. Часто «ворогами» ставали навіть лояльні до радянської влади священники.

У 1929 р. Артемівським міськвідділом ДПУ був заарештований Іван Ксенофонович Крещановський (уродженець с. Андріанополь Слов'яносербського повіту, закінчив духовну семінарію, у священному сані з 1910 р.), настоятель Святогорівської церкви Артемівської округи. 29 січня 1929 р. Особливою нарадою колегії ДПУ України був засуджений до 3 років концтаборів [9].

Дослідники історії політичних репресій в Україні відзначають, що з початком Голодомору 1932–1933 рр. ОДПУ на чолі з В. Балицьким сфабрикувало десятки справ про підготовку націоналістичним підпіллям збройного повстання. У грудні 1932 – січні 1933 рр. Донецьке окружне ДПУ заарештувало 26 учителів Артемівського та Старобільського округів за підозрою у тому, що вони входили до «контрреволюційної організації, яка мала на меті повалення радянської влади шляхом повстання». 28 грудня 1932 р. був заарештований Іван Олексійович Татаринів (народився у сім'ї священника в с. Дудківка Зміївського повіту Харківської губернії у 1897 р., навчався у Харківській семінарії). У священному сані з 1926 р. склав сан і працював директором Калинівської семирічки Попаснянського району до 1930 р. У м. Артемівськ працював завучем школи ім. Петровського, завучем Дорпрофшколи, обирався делегатом I Всеукраїнського з'їзду професійних шкіл у Харкові в 1932 р. Як шанувальник української культури, створив в Артемівську вчительську хорову капелу. 5 січня 1933 р. був заарештований Григорій Семенович Степанюк (народився в 1898 р. у сім'ї коваля в с. Хорощенки Бяльського повіту Седлецької губернії Польщі, навчався у Варшавській семінарії та Харківській 8 гімназії). У 1919 р. був мобілізований писарем лазарету I-ої Кінної Армії, змушений був служити псаломщиком церкви с. Попівка Лисичанського району, 1923–1929 рр. священником у селах Байдівка і Мостки Старобільського району. Склав сан священника, в м. Артемівськ працював учителем математики в медичному училищі та школі ім. Петровського [10].

Бунтівники» збиралися на сімейні свята, розповідали анекдоти і «планували відкопати зброю на Кубані». Зрозуміло, початок Голодомору не могли не обійти у своїх розмовах заколотники-інтелігенти. «Ватажків» розстріляли у м. Сталіно 17 травня 1933 р. [10].

З Бахмутським краєм пов'язані імена низки ієрархів Православної Церкви, які належали до різних її течій, але усі зазнали гонінь комуністичної влади у сталінських застінках ОДПУ-НКВС. Архієпископ Миколай (в миру – Феодосій Микола Андрійович)

народився 1 лютого 1893 р. у с. Зайцево-Микитівка. У 1907 р. закінчив Бахмутське духовне училище. Його батько протоієрей Андрій Олександрович Феодосійєв (народився в 1862 р., закінчив духовну семінарію, у священному сані з 1888 р.) служив при сільському храмі Зайцево-Микитівки [11]. У 1913 р. Микола Феодосійєв закінчив Катеринославську духовну семінарію й був призначений псаломщиком Олександрівської церкви с. Ртутна копальня – Микитівка [11]. У липні 1921 р. рукопокладений у сан священника й призначений до парафії с. Ряджене Таганрозького повіту Донецької губернії. 18 серпня 1930 р. був заарештований Донським ОДПУ «за антирадянську агітацію», за ст. 58 був засуджений до 5 років таборів. У 1943 р. пострижений у чернецтво з іменем Миколай. Незабаром возведений до сану архімандрита й призначений настоятелем Микільської церкви м. Таганрога. Знову заарештований Таганрозьким міськвідділом МДБ 25 грудня 1949 р. за звинуваченням у «добровільному служінні окупантам, антирадянську агітацію й підтримку німців». Був засуджений до 10 років у таборі «Озерний» Тайшета. Повністю реабілітований у 1956 р. [12; 7, 201]. З 1956 р. – настоятель полтавського Свято-Макарьєвського кафедрального собору. З квітня 1960 р. хиротонісаний на єпископа Чебоксарського й Чуваського. У 1971 р. возведений до сану архієпископа [13, 32–33]. Після тривалої хвороби помер 22 вересня 1972 р. Похований на міському кладовищі м. Таганрога.

Митрополит Іоанікій (в миру – Соколовський Феодосій Семенович) народився 24 березня 1889 р. у с. Мигалка Радомиського повіту Київської губернії у родині диякона. Закінчив Київську духовну семінарію. Під час навчання у Київській духовній академії пострижений у чернецтво та рукопокладений у сан ієромонаха. У 1916 р. закінчив навчання у Духовній Академії, отримавши вчене звання кандидата богослів'я. Служив штатним священником при Тихвінському жіночому монастирі м. Катеринослава. Протягом 1916–1917 рр. – військовий священник.

21 жовтня 1921 р. архімандрит Іоанікій був хиротонісаний на єпископа Бахмутського, вікарія Катеринославської єпархії. Після арешту Катеринославського архієпископа Аганіта (Вишневського) влітку 1922 р. тимчасово виконував обов'язки керуючого єпархією. Восени 1922 р. заарештовувався Донецьким Губвідділом ДПУ за звинуваченням у контрреволюційній діяльності. Звільнений після подання офіційної заяви про погодження своєї майбутньої архієпископської діяльності з радянським законодавством [4, 40]. Після звільнення тимчасово очолив Катеринославську єпархію. Проводив активну боротьбу з оновленнями. Єпископ Іоанікій був видатним проповідником та користувався значним авторитетом серед пастви Донбасу.

У середині листопада 1923 р. вчергове заарештований у справі приховування церковних коштовностей й засуджений Катеринославським губернiальним революційним трибуналом до одного року суворої ізоляції та подальшого заслання за межі України [4, 41]. 18 грудня звільнений при розгляді касаційної скарги [4, 41].

У лютому 1924 р. возведений до сану архієпископа Іоанікій був призначений особистим представником

Патріарха Тихона у столиці УСРР – м. Хакрові та виконуючим обов'язки патріаршого екзарха України на період заслання митрополита Михаїла (Єрмакова) [14, 314]. У Харкові архієпископ Іоанікій ініціював архієрейську хіротонію архимандрита Іоасафа (Попова) на вікарного єпископа Бахмутського та Донецького [15, 114–115].

Однак вже незабаром, внаслідок конфлікту ієрарха з парафіяльною радою харківського кафедрального собору, 8 вересня 1924 р. розпорядженням Патріарха Тихона архієпископ Іоанікій був переведений до Омська, утім, не підкорившись патріаршому розпорядженню, продовжував автономно здійснювати керівництво Харківською та Катеринославською єпархіями.

З огляду на загострення ситуації у Катеринославській та Харківській єпархіях Патріарх Тихон заборонив архієпископа Іоанікія у служінні в межах відповідних єпархій. По смерті Патріарха Іоанікія, пославшись на волю пастви, прагнув унормувати свій канонічний статус єпархіального архієрея. Однак, не досягши порозуміння з патріаршим місцєблєстителем митрополитом Петром (Полянським), був заборонений останнім у служінні в межах усієї Православної Церкви [16, 70–71].

Після нетривалого арешту навесні 1925 р. архієпископ Іоанікій приєднався до ініціативної групи ієрархів Соборно-єпископської Церкви, утвореної на Лубенському Соборі 4-5 червня 1925 р. Вже на Лубенському Соборі відбувся розрив стосунків архієпископа Іоанікія з єпископом Іоасафом, який під впливом агітації консервативного духовенства залишив Собор перед початком його роботи. Єпископ Іоасаф вийшов на спокій, оселившись у Новомосковську [4, 136]. Активна пропаганда представників як консервативного, так і обновленського духовенства послабили позиції Іоанікія у Катеринославі, однак про свою готовність прийняти ієрарха проголосив Бахмутський окружний з'їзд духовенства. Отже, вже восени 1925 р. тут розпочалось інституційне оформлення окружного єпархіального управління УСЄЦ. Утім на Донбасі архієпископ Іоанікій не залишився і здійснював архіпастирську опіку над парафіями Бахмутського краю, перебуваючи у Харкові.

У 1927 р. внаслідок поглиблення конфлікту серед архієреїв УСЄЦ за вимогою органів ДПУ архієпископ Іоанікій був переведений до Ульяновської кафедри в юрисдикції григоріанської Тимчасової Вищої Церквоної Ради з возведенням до сану митрополита [17, 397]. Утім, не будучи радий вмушеному переведенню, він постійно проявляв свою неприязнь до нового місця служіння. Зрештою, влітку 1933 р. 44-літній митрополит вийшов на спокій за власним проханням [18, 114–115].

17 грудня 1938 р. в Ульяновську було заарештовано 78 представників духівництва, церковнослужителів і мирян. Їм було висунено міфічне обвинувачення у створенні і об'єднанні в «єдину загальнообласну церковно-монархічну, фашистсько-повстанську контрреволюційну організацію» під керівництвом обновленського архієпископа Іоана (Никольського), архієпископа Митрофана (Грінева) та григоріанського митрополита Іоанікія (Соколовського). Вже 29 грудня 1937 р. «трійка» при УНКВС Куйбишевської області

для всіх заарештованих ухвалила «швидкий» вирок відповідно до статті 58-10-11 КК РРФСР – вища міра покарання – розстріл. Пізньої ночі з 17 на 18 лютого 1938 р. вирок був приведений до виконання й у підвалі будівлі Ульяновського НКВС було розстріляно всі 78 чоловік. Серед них були 3 архієреї та більше як 50 священослужителів і черниць [19, 57–58].

З проголошенням 29 липня 1927 р. Декларації заступника патріаршого місцєблєстителя митрополита Сергія (Страгородського) про лояльність до радянської влади, у середовищі Патріаршої Церкви виникла перспектива виокремлення «правої опозиції», яку очолив Петроградський митрополит Йосиф (Петрових). Усіма єпархіями проти митрополита Сергія виступили опозиційні групи духовенства, які не сприйняли заклик заступника патріаршого місцєблєстителя щодо компромісу з богоборчою владою. На Донеччині общини катакомбної Істино-Православної Церкви очолив колишній вікарій Катеринославської єпархії, єпископ Бахмутський Іоасаф (в миру – Попов Петро Дмитрович).

Про єпископа Іоасафа відомо, що він народився 16 січня 1874 р. у с. Ольховатка Слов'яно-Сербського повіту Катеринославської губернії у сім'ї диякона. Навчався в Бахмутському духовному училищі, згодом – у Катеринославській Духовній семінарії, яку закінчив у 1904 р. й незабаром був висвячений на пресвітера та призначений штатним священником при церкві Карнаухівського хутора. У 1910 р. переведений до церкви у в. с. Селидівка Бахмутського повіту. З 1911 до 1916 рр. служив при церкві в с. Миколаївка Павлоградського повіту. З 1916 до 1920 рр. служив настоятелем храму в м. Новомосковськ. Тим часом прийняв чернечий постриг з іменем Іоасаф та був зарахований до братії Новомосковського Самарського Пустинно-Микільського монастиря. У 1922 р. возведений до сану архимандрита та призначений благочинним, а згодом – намісником обителі.

У 1924 р. у Харкові хіротонісаний на єпископа Бахмутського та Донецького. Архієрейську хіротонію очолив виконуючий обов'язки патріаршого екзарха України архієпископ Іоанікій (Соколовський). У червні 1925 р. разом із архієпископом Іоанікієм взяв участь у роботі Лубенського Собору, однак, під впливом агітації консервативного духовенства залишив його роботу та вийшов на спокій. Тривалий час проживав у Новомосковську [20, 136]. У 1928 р. приєднався до правої «іосифлянської» опозиції (Істинно-Православної Церкви), 21 листопада в Ленінграді зустрівся з одним з очільників катакомбного руху – єпископом Димитрієм (Любімовим). З травня 1929 р. відновив архіпастирське служіння в Бахмуті, однак, вже незабаром місцевий відділ ОДПУ заборонив ієрархові проводити богослужіння [15, 115]. З огляду на це, єпископ Іоасаф повернувся до Новомосковська, де в облаштованому домовому храмові проводив священні хіротоні та чернечі постриги.

Єпископ Іоасаф духовно окормляв «іосифлянські» парафії на теренах Донбасу в Артемівській (Бахмутській) окрузі: з вересня 1930 р. – у с. Миколаївка, з літа 1929 р. окормляв громади – молитовний будинок на ст. Ханжонкова, м. Рикова (Єнакієво) Сталінського округу. Громади істинно-православної церкви (ІПЦ) також виникли у Горлівці, Костянтинівці та Луганську (понад 20). З 1929 р. до

його юрисдикції перейшли громади заарештованого єпископа Олексія (Буя) на теренах Воронежської, Дніпропетровської та Подільської єпархій. У 1930 р. число створених ним громад досягло 70, у тому числі 23 в Україні [21].

Уперше ієрарх був заарештований 16 січня 1931 р. Дніпропетровським ДПУ у м. Новомосковську. Разом із ним також були заарештовані архимандрити Петро (Полознок) та Серафим (Кравцов). Усього за справою ІПЦ було заарештовано 136 осіб. 2 січня 1932 р. колегія ОДПУ СРСР за «організацію і керівництво контрреволюційною організацією ІПЦ на Україні» (ст. 58-10-11 КК РРФСР) призначила ієрархові покарання у вигляді позбавлення волі строком на 5 років у концтаборі. З матеріалів справи вбачається, що Іоасаф (Попов Петро Дмитрович) «керував діяльністю Дніпропетровської філії ІПЦ. Проводив вербування в організацію нових віруючих, поширював літературу. Винним себе визнав» [21].

Член Харківської групи, обвинувачений Чубцов, засвідчив, що «...контрреволюційна діяльність полягала в наступному:

1. поширенні відозв, листів і тому подібних документів;
2. організації нелегальних зборів;
3. вихованні віруючих в антирадянському дусі проти колективізації, розкуркулення. Ця діяльність проводилася у формі бесід, нібито на релігійні теми, а також під час молебнів, де виголошувалися антирадянські проповіді;
4. організаційній допомозі з духовництву у засланні;
5. організаційній роботі, зв'язку з місцями, з'ясуванні кількості прибічників й обробка нових людей». «Керівництво діяльністю Дніпропетровської філії було зосереджено у Попова Петра Дмитровича (Іоасафа), який знаходився на зв'язку з керівниками Харківської філії, обвинуваченими Кратіровим Павлом (Іоаном) і Ленінградським центром контрреволюційної організації». «Крім Дніпропетровської філії Попов керував діяльністю груп ІПЦ в ЦЧО і на Північному Кавказі».

Обвинувачений Толмачов вказав, що «на одному із зібрань на ст. Переїздна Попов казав, що незадоволеність радянською владою, яка помічається в деякій частині населення, потрібно всіма заходами розпалювати, втягуючи невдоволені елементи в тісно спаяну організовану групу. З цією справою потрібно квапитися, оскільки скоро буде війна Радянської республіки з якою-небудь державою і тоді всі ці групи мають бути маленькими штабами на місцях, які керували б контрреволюційною роботою» [21].

Покарання Іоасаф (Попов) відбував у Пермській області в м. Красношірськ («Вішлаг») у 1932-1933 рр. За постановою Колегії ОДПУ СРСР від 16 лютого 1933 р. ієрарх був достроково звільнений з позбавленням права мешкання в 12 містах і прикріпленням до певного місця проживання на термін завершення ув'язнення у Волгоградській області м. Камишин до жовтня 1934 р. На поселенні в Камишині Іоасаф жив у будинку Дарини Олексіївни Фунтікової, де також жили архієпископ Прокіп (Титов) та священник Іоан Скадовський. Вони організували домову церкву.

У жовтні 1934 р. Іоасаф був знову заарештований. 17 березня 1935 р. Особлива Нарада при Колегії ОДПУ СРСР за «нелегальні богослужіння вдома,

контрреволюційну монархічну агітацію» засудила Іоасафа до 5 років виправних трудових лагерів. У 1937 р. ієрарх був розстріляний [15, 115].

У серпні 1937 р. Артемівський міськвідділ НКВС «розкрив контрреволюційну організацію» на чолі з п'ятьма священниками: псаломщика церкви Благовещенська Дмитревського Миколу Олександровича, якому на той час виповнилось 64 роки, заарештували за «антирадянську агітацію»; священника Терлецького Семена Філіповича, 56 років, працював рахівником школи ім. Петровського; священника Шишлова Володимира Олександровича, працював учителем в школі ім. Петровського – за «антирадянську агітацію і організацію фашистської групи»; священника Козлова Євгенія Костянтиновича, працював у відділі постачання тресту «Будматеріали» м. Артемівська; священника Семеновського Гавриїла Павловича працював обліковцем райспоживспілки м. Артемівська [22]. Дмитревський і Терлецький були випущені після 2-х років перебування у в'язниці, але померли від важких хвороб. Шишлов, Козлов і Семеновський були розстріляні в 1938 р. у м. Артемівськ.

Вивчаючи архівні документи, складається враження, що кримінальна справа була створена штучно із залученням різних осіб – священників і службовців, які знали один одного й дружили. Саме тому в справі згадувалися також прізвища Синьковського, бухгалтера Донецької залізниці П. Васильченко, бухгалтера банку М. Фамиліна. Усім інкримінувалися оповідання антирадянських анекдотів «під час гри в преферанс».

Висновки. Отже, в результаті цілеспрямованих антирелігійних заходів місцевих органів влади на межі 1920-1930-х рр. легальне парафіяльне життя на теренах Бахмутського краю було майже цілковито припинене. Однак, попри засилля репресивних заходів, ще досить тривалий час боготорча влада не була спроможна зломити тверду підтримку Христової віри в народі. У березні 1937 р. голова Донецького управління НКВС Іванов наголошував, що «дуже багато бродячих ченців, попів без парафій та іншої шпани мешкає у регіоні» [1, 340]. «Для нас це сором, що вони [духівництво] особливо сильно якраз у містах та індустріальних регіонах» – зазначав чекіст [1, 340]. Унаслідок жорстких гонінь за віру Православна Церква на Донбасі була майже цілковито знищена, щоб згодом, за молитвами невинних мучеників, відродитися для здійснення своєї спасительної місії серед засліпленого «комуністичним міфом» багатостраждального населення Донбасу.

Список використаної літератури та джерел:

1. Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1880-1990-ті роки / Гіроаки Куромія [пер. з англ. Г. Кьоран; В. Агеєв; передм. Г. Немирї]. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. – 510 с.
2. Пащенко В., Киридон А. Більшовицька держава і православна церква в Україні (1917 - 1930-ті роки): Монографія / – Полтава, 2004. – 335 с.
3. Бухарева І., Даниленко В.М. Окіпнюк В.М. Преловська І.М. Репресовані діячі Української Автокефальної Православної Церкви (1921-1939): біографічний довідник. – К. : Смолоскип, 2011. – 182 с.
4. Тризуб О.П. Розкол Російської Православної Церкви в Україні (1922-39 рр.): Між Державним Політичним Управлінням та реформацією. – М., 2009. – 300 с.

5. Форостюк О.Д. Правове регулювання державно-церковних відносин у радянській Україні в 1917-1941 роках (на матеріалі Донецького регіону): монографія. – Л.: РВВ ЛІВС, 2000. – 151 с.

6. Онищук О. Відродження релігійного життя на Луганщині в роки Великої Вітчизняної війни // Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки –Х., 2012. – № 1006. – Вип. 15. – С. 83 – 89.

7. Грідіна І.М. Православні віруючі України у роки Другої світової війни: Монографія. – Донецьк: «Норд-Прес», 2006. – 222 с.

8. Татаринів С.Й., Рубан М.Ю. Нариси історії Православ'я Донеччини. – Бахмут, 2017. – 300 с.

9. Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 31030.

10. Державний архів Луганської області – Р. 3747. – Оп. 2. – Спр. 19991. – Т. 1-4.

11. Справочная книга Екатеринославской Епархии за 1908 год. – Екатеринослав, 1908. – 1134 с.

12. Архив Управления ФСБ по Ростовской области. – Дело Н. Феодосьева. 1931, 1949 гг.

13. Николай (Феодосьев), еп. Речь при наречении его во епископа. / «ЖМП» – 1960 – № 5 – С. 31-33.

14. Акты Святейшего Тихона, Патриарха Московского и всея России, и позднейшие документы о преемстве высшей церковной власти. 1917 – 1943 гг. // Сост. М.Е. Губонин. – М., 1994. – 1064 с.

15. Шкаровский М.В. Иоасаф (Попов) // Православная энциклопедия в 39 т. – М., 2010. – Т. 25. – С. 204.

16. Запрещение Иоанникия (Соколовского) в священнослужении, наложенное на него митрополитом Петром 19 мая 1925 г. / Лубенский раскол и «иоаникиевщина» в документах Патриаршей канцелярии // Вестник церковной истории, №1(9) (2008). – С. 70-71.

17. Феодосій (Процюк), митр. Обособленческие движения в православной Церкви на Украине (1917-1943). – М., 2004. – 635 с.

18. Никитин Д.Н. Иоанникий (Соколовский) // Православная энциклопедия в 39 т. – М., 2010. – Т. 25. – С. 114-115.

19. Симбирская Голгофа (1917-1938). [сост. свящ. Владимир Дмитриев]. – Ульяновск: Ульяновское Епархиальное управление, 1997. – 205 с.

20. Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913 год. – Екатеринослав, 1913. – 490 с.

21. ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 10761.

22. Архив Луганського Управління Служби безпеки України. – Ф. 326. – Оп. 1. – Спр. 274.

References:

1. Kuromia H. Freedom and terror in the Donbas: A Ukrainian-Russian Borderland, 1880s-1990s/Hiroaki Kuromia [tran. from eng. G. Kioran; V. Ageev; befortword. G. Nemiria]. – K. : Publishing Solmiy Pavlichko «Osnovy», 2002. – 510 p. (in Ukr.)

2. Paschenko V., Kyrydon A. Bilshovik state and Orthodox church in Ukraine (1917s – 1930s): Monography – Poltava, 2004. – 335 p. (in Ukr.)

3. Bukharyeva I., Danilenko V.M., Okipnyuk V.M. Prelovska I.M. Repressed figures of Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (1921-1939): biographical guid. – K. : Smolodskyp, 2011. – 182 p. (in Ukr.)

4. Trigub O. The split of the Russian Orthodox Church in Ukraine (1922-39 y.): Between the State Political Department and the Reformation. Monography. – Mykolayiv, 2009. – 300 p. (in Ukr.)

5. Forostiuk O. The legal regulation of church-state relations in Soviet Ukraine in 1917 – 1941 y. (on the material of Donetsk region): monograph. – L.: RVV LIIA, 2000. – 151 p. (in Ukr.)

6. Onishchuk O. The revival of religious life in the Lugansk region during the Great Patritic war // Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv national university. Series: Histry of

Ukraine. Ukrainian studies: historical and philosophical sciences – Kh., 2012. – № 1006. – Iss. 15. – P. 83 – 89. (in Ukr.)

7. Gridina I.M. The rthodox believers of Ukrkraine during the Second orld war: Monography. – Donetsk: «Nord-Press», 2006. – 222 p. (in Ukr.)

8. Tatarinov S.J., Ruban M.Y. The essays of the history of Orthodoxy in the Donetsk region. – Bakhmut, 2017. – 300 p. (in Ukr.)

9. Sectoral state archive of Security Service of Ukraine. – F. 6. – In. 1. – F. 31030.

10. State archive of Lugamsk region – FR. 3747. – In. 2. – F. 19991. – T. 1-4.

11. Reference book of Ekaterinoslav diocese for 1908. – Ekaterinoslav, 1908. – 1134 p. (in Rus.)

12. Archive of Administratin FSS of Rostov region. – File of N. Feodos'yev. 1931, 1949

13. Nikolay (Feodos'yev), bish. The speech by consecration him on bishop. / «Journal of the Moscow Patriarchate» – 1960 – № 5 – P. 31-33. (in Rus.)

14. The acts of the Holiness Tikhon, Patriarch of Moscow and all Russia, and later documents about continuity of the highest church authority. 1917 – 1943 // Comp. M. Gubonin. – M., 1994. – 1064 p. (in Rus.)

15. Shkarovsky M. Joasaph (Popov) // The Orthodox encyclopedia in 39 т. – М., 2010. – Т. 25. – P.: 204. (in Rus.)

16. The ban for Ioanikiy (Sokolovsky) in priestly, imposed on him by metropolitan Peter on 19 may 1925 / Lubensky split and «ioanikievshina» in the documents of Patriarch chancery // Bulletin of church history, №1(9) (2008). – P.: 70-71. (in Rus.)

17. Feodosyy (Protsyuk), metrop. Detached movements of Orthodox Church in Ukraine (1917-1943). – М., 2004. – 635 p. (in Rus.)

18. Nikitin D. Ioanniky (Sokolovsky) // The Orthodox encyclopedia in 39 т. – М., 2010. – Т. 25. – P. 114 – 115. (in Rus.)

19. The Simbiris golgotha (1917-1938). [comp. priest Vladimir Dmitriev]. – Ulyanovsk: Ulyanovsk diocesan administration, 1997. – 205 p. (in Rus.)

20. Reference book of Ekaterinoslav diocese for 1913. – Ekaterinoslav, 1913. – 490 p. (in Rus.)

21. SSA SSU. – F. 2. – In. 1. – F. 10761.

22. Archive of Lugansk Administration of Security Service of Ukraine. – F. 326. – In. 1. – F. 274.

M. Ruban, S. Tatarinov

THE REPRESSED ORTHODOX HIERARCHS AND CLERICS OF THE BAKHMUT REGION 1920S – 1930S

The historical circumstances of the repressions against orthodox hierarchs, clerics and believers on the territory of Bakhmut region still remains one of the less investigated pages of the ukrainian local church history. Despite the fact that problem of Ukrainian church history of interwar period and period nazi occupation had been studied by many researchers, it exist a large number of questions that requires its proper elaboration. Nowadays on the basis of unknown earlier material it's possible to expand the common picture of said events. That's why the main purpose of the article is to figure out the scale and consequences of repressions on the territory of Bakhmut region during the first decades of the soviet authority in Ukraine.

The originality of the article composed by an attempt to research the events of Donbas church history events without traditional historical clichü's, because in this case it should consider all the trends of that time ukrainian cleric's life. In the article we compared the biographies of Orthodox hierarchs, clerics and believers from the certain east-ukrainian region. All they prove that despite the attempts of some bishops and clerics to show the loyalty to atheistic government they could become the potential enemy for totalitarian authority.

At the same time in our strong opinion the atheistic regime couldn't destroy the common legal institute of Orthodox Church all over the Soviet Union and the next time Orthodox Church restored its place in the human's world outlook system.

In conclusion it's worth to sign that nowadays the researching of Donbass church history of interwar period and period nazi occupation is complicated by the difficult politic situation in the region. Unfortunately the material of Lugansk and Donetsk state archives are unavailable for Ukrainian researches, but gradual actualization of this problem makes the strong prospects of its future fast research.

Key words: *Orthodoxy, Bakhmut, repression, anti-religious policy, Ioanik (Sokolovsky), Ioasaf (Popov), Mykolai (Theodosyev).*

УДК 94 (477) (092)

DOI: 10.31651/2413-8142-2018-19-127-134

В. В. Тельвак

*доктор історичних наук, професор, професор кафедри
всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка*

КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЯК РЕДАКТОРА СЕЛЯНСЬКИХ ГАЗЕТ*

Статтю присвячено реконструкції культурної політики М. Грушевського як редактора й дописувача газет «Село» та «Засів». Доведено, що пріоритетом для М. Грушевського стала боротьба з неписьменністю селян. Наголошено, що М. Грушевський багато сил спрямовував на формування політичної культури свого читача. Визначено, що найбільш активно М. Грушевський пропагував переваги автономного ладу. З'ясовано, що найвагомішим виміром культурної політики для М. Грушевського був її історичний складник. Своєю історичну ідеологію вчений транслював у багатьох текстах, сфокусованих на персоналіях, історичних пам'ятках і сюжетах. Доведено, що провідною рисою історичної публіцистики М. Грушевського було намагання прищепити читачеві почуття соборності українських земель. Відтворено рецепцію діяльності М. Грушевського в селянських газетах. У підсумку наголошено на об'єктивному та серйозному ставленні М. Грушевського до обговорюваних питань та свідомому униканні повчально-виховної риторики. Доведено, що це зробило «Село» та «Засів» справжньою школою національного самовиховання та зумовило популярність цих газет у широких читацьких колах.

Ключові слова: *М. Грушевський, культурна політика, публіцистика, «Село», «Засів».*

Постановка проблеми. Публіцистика Михайла Грушевського – один із найбільш популярних сюжетів присвяченої йому різнопланової літератури. Дослідники слушно вказують на потужність впливу Грушевського-публіциста на модернізацію всіх напрямів тогочасного українського життя. Нерідко також звертається увага на той факт, що видатний історик був ідеологом і творцем української преси для селян. Створені та редаговані ним газети «Село» та «Засів» стали первістками селянської періодики на

Наддніпрянщині, виконуючи важливу національно-виховуючу місію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на сказане, газети «Село» та «Засів» неодноразово перебували у фокусі уваги грушевськознавців. Маємо на сьогодні й декілька спеціальних студій. Так, газету «Село» як явище українського видавничого руху проаналізував І. Ткаченко [1]. Його ж перу належить аналіз публіцистики М. Грушевського на сторінках редагованих ним газет для селянства [2]. С. Панькова реконструювала редакторську працю видатного історика в «Селі» крізь призму мемуарних та епістолярних джерел [3].

Мета. Водночас, зосереджуючись на проблемах суто редакційної праці М. Грушевського як видавця газет «Село» та «Засів», згадані й інші дослідники лише принагідно звертаються до феномену культурної політики видатного вченого. Натомість, значну цікавість викликає з'ясування тих акцентів національно-культурного плану, що їх у своїх дописах на сторінках «Села» та «Засіву» розставляв головний редактор, адже він значною мірою був автором дописів на історичну, просвітню та культурологічну тематику. Тож автор статті ставить за мету реконструювати особливості культурної політики М. Грушевського як редактора й дописувача газет «Село» та «Засів».

Виклад основного матеріалу. Про власне бачення культурних пріоритетів заснованого часопису М. Грушевський виразно написав вже у першому числі «Села» у редакційному зверненні до читачів. «Де селянство, робітники і весь народ тямущий, просвічений, тим ліпше, легше, щасливіше живеться всім вкупі і кожному зокрема, – переконує автор. – Менше темноти – менше й неправди, шкоди, всякого лиха. Через те – хто хоче добра своєму красві, своєму народові, повинен подбати про те, щоб самому бути просвіченим, тямущим, але і про те також, щоб і навколо нього люди, громада, народ були теж якомога тямущі, просвічені. До сього служить школа, книжка, газета. Сьому допомогти хочемо і нашою газетою [...]» [4, 234].

Боротьба з неписьменністю селян стала для головного редактора пріоритетом у його постійних зверненнях до читача. «Бо просвічене, свідоме селянство та робітники – велика сила [...]», – переконував він [5, 237]. Чудово розуміючи специфіку сезонної селянської праці, М. Грушевський в осінніх числах радив з користю провести дароване природою затишшя в польових роботах. Для цього, наголошував редактор, не потрібно багато коштів – цілком вистачить, якщо декілька грамотних односельців створять просвітній гурток і обмінюватимуться придбаними книгами. Згодом, коли розшириться коло спраглих рідного друкованого слова, вказує редактор, слід організувати читальню, що повинна стати духовним осередком села, котрий притягуватиме й неписьмених. Цікаво, що за орієнтир у тогочасному видавничому русі історик своєму читачеві пропонував обрати редакції «Села», а потім і «Засіву». Як свідчить редакційне листування, селяни охоче радилися зі своєю газетою.

Метою згаданої вище освітньої кооперації селян, наголошує М. Грушевський, має стати організація філіалів «Просвіти»: «Коли є в вашому селі душ скільки таких, що сим цікавляться і раді б зайнятися, напишіть

* Статтю написано згідно з держбюджетною темою «Українська революція (1917 – 1921 рр.): селянський фактор» (номер державної реєстрації 0118U003864)